

Šolle, Cyril

Vzdělávací politika Ruské federace v oblasti dějepisné výuky a sovětské období v ruských učebnicích dějepisu po roce 2000

Новая русистика. 2023, vol. 16, iss. 1, pp. 31-43

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NR2023-1-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78251>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20230623

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vzdělávací politika Ruské federace v oblasti dějepisné výuky a sovětské období v ruských učebnicích dějepisu po roce 2000¹

Educational Policy of the Russian Federation in the Field of History Teaching and the Soviet Period in Russian History Textbooks after 2000

Образовательная политика Российской Федерации в сфере преподавания истории и советский период в российских учебниках истории после 2000 года

Cyril Šolle

(Praha, Česká republika)

Abstract:

The aim of this study is to describe the basic tendencies manifested in the educational policy of the Russian Federation in the field of history education between 2000 and 2013. The issue is approached through the analysis of the periodical *Uchitel'skaya gazeta* and official statements of the Russian government and Russian President Vladimir Putin. The study assumes two basic tendencies: the unification of the field of textbooks depicting the history of the Soviet period and the attempt to promote a patriotic interpretation of history. Both of these tendencies aim to change the socializing mission of history teaching. The development of these tendencies is examined in relation to developments in the 1990s, and the study highlights the continuation, rejection, or reinterpretation of the efforts of the 1990s.

1 SVV Hranice identity v propojujícím se světě; Č. j.: UKFF/534545/2022; stipendium na výzkumnou, vývojovou a inovační činnost. Studie vychází z bakalářské práce ŠOLLE, C. (2021): *Pojetí sovětského období v ruských učebnicích dějepisu po roce 2000*. Praha.

Key words:

Uchitel'skaya gazeta; Vladimir Putin; history textbook; history teaching; history of Soviet period

Абстракт:

Целью данного исследования является описание основных тенденций, проявившихся в образовательной политике Российской Федерации в области исторического образования в период с 2000 по 2013 год. Вопрос рассматривается через анализ периодического издания «*Учительская газета*» и официальных заявлений Правительства России и Президента Владимира Путина. Исследование предполагает две основные тенденции: унификацию поля учебников, изображающих историю советского периода, и попытку продвижения патриотической интерпретации истории. Обе эти тенденции направлены на изменение социализирующей функции преподавания истории. Развитие этих тенденций рассматривается в связи с развитием исследованной проблематики в 1990-х годах, и в исследовании подчеркивается продолжение, отказ или новая интерпретация усилий 1990-х годов.

Ключевые слова:

«*Учительская газета*»; Владимир Путин; учебник истории; преподавание истории; история советского периода

Úvod

Cílem studie je popsat základní tendence definující vývoj ruského přístupu k výuce dějepisu a k obsahu dějepisných učebnic sovětských dějin mezi roky 2000 a 2013. Vývoj ve zkoumaném období lze chápat jako kontinuální proces završený pokusem zavést „jednotnou učebnici dějepisu“. Studie hovoří o etapě vývoje Putina Ruska, která již minula. Ačkoli již vzniklo mnoho studií věnujících se problematice dějepisné výuky v současném Rusku ([BRANDENBERGER 2009; GJERDE 2015; KAPLAN 2005; POTAPOVA 2015; MOSKWA 2018] a mnohé další), zkoumané téma není vyčerpáno.

Studie si klade otázku, co se v Rusku od učebnic dějepisu po roce 2000 očekávalo, čím měly učebnice dějepisu a dějepisná výuka být a jak se tato představa lišila od tendencí uznávaných v Rusku devadesátých let. Po roce 2000 se projevují dvě základní tendence – snaha prosadit do učebnic patriotický výklad, a tím revidovat kritický náhled na sovětské dějiny z učebnic devadesátých let a pokus skončit s pluralitou pohledů na minulost a zavést jednotný pohled na úrovni výuky. Obě snahy reagovaly

na realitu dějepisného vzdělávání v devadesátých letech, která byla obecně považována za nedobrou, a měly za cíl změnit socializační funkci výuky dějepisu.² Diskuse o výuce dějepisu jsou čerpány z dosud opomíjeného archivu periodika *Учительская газета* a z oficiálních výstupů ruské vládní politiky. Dopad těchto diskusí je ukazován na příkladech učebnicových textů.

Vývoj v předcházejícím období

Reforma výuky dějepisu probíhala již od roku 1988, kdy byly položeny základní postuláty uplatňované v přístupu k výuce i v devadesátých letech (více ke glasnosti viz [KOSTJUČENKO 2012]). Přístup ke vzdělávání obecně a k výuce dějepisu konkrétně lze v těchto obdobích nazvat „liberálním“. V devadesátých letech se požadovala decentralizace vzdělávacího prostoru, větší možnosti pro individuální iniciativu subjektů vzdělávacího procesu [VJAZEMSKIJ 2013, 10]. Důraz byl kladen na individuální přístup ke studentům, jenž byl stavěn do opozice proti kolektivistické výchově, typické pro sovětské období (například [GAZMAN 1998]). Jak se v devadesátých letech tento přístup projevoval v dějepisné výuce a učebnicích dějepisu, ukazuje ve své studii Vera Kaplan. Podle Kaplan měly v rámci reformního úsilí učebnice klást důraz na vývoj intelektu žáků, což značilo odklon od hodnotového vzdělávání. To bylo umožněno depolitizací dějepisné výuky. Učebnice neměly být ideologické, studentům měly předávat různé verze historických událostí (tzv. variantní přístup [KAPLAN 2005]). V období glasnosti se způsob výuky mohl lišit i mezi dvěma třídami na jedné škole [LEISHCHINER-POLTORAK 1994, 318]. V devadesátých letech byla výuka dějepisu více koherentní, ale přesto existovalo obrovské množství učebnic dějepisu – podle Jevgenije Vjazemského jich bylo v Rusku v roce 2000 celkem 1200 ([VJAZEMSKIJ 2005] cit. v [OGONOVSKAJA 2011, 267]). Učebnice byly velmi různorodé [OGONOVSKAJA 2011, 270]. I když Taťjana Volodina hovoří o „vládních učebnicích“ založených na liberálních hodnotách, zároveň podotýká, že ve druhé polovině devadesátých let se začaly objevovat i nacionalistické a xenofobní učebnice [VOLODINA 2005, 183].

Část opozice proti Jelcinově režimu začala postupně vnímat přílišnou roztříštěnost výkladů v učebnicích dějepisu jako problém, a spojovala ji s kritickým náhledem učebnic na sovětské dějiny.³ Obě výhrady v roce 1996 spojil komunistický politik Gennadij Benov, který si stěžoval na to, že učebnice pojmají sovětské období jako „sekvenci chyb a zločinů“ volal po konci „experimentování s hlavami našich školáků a vytvoření základní, seriózní učebnice dějepisu na akademickém základě“. Proti Benovovi se vymezil Jevgenij Vjazemskij, který tvrdil, že by taková učebnice musela

2 Dějepisná výuka je významným nástrojem pro socializaci v rukou státu [LARSEN 2017, 3].

3 Kaplan hovoří o tzv. „protireformaci“. [KAPLAN 2005, 262].

vycházet „ze státní ideologie Ruské federace, zformulované na základě konsensu mezi různými politickými silami. A když neexistuje tento konsensus, neexistuje ani koncepce.“ [BUNJAKINA 1996]. Na konci devadesátých se ruská vláda začala zabývat možnostmi učebnice dějepisu nějak regulovat [KAPLAN 2005, 262].

V ruské společnosti se výklad sovětských dějin v učebnicích z devadesátých let příliš neprosadil [LEBEDEV 2004]. Historie dvacátého století byla studentům vykládána způsobem, který před ně nepředkládal jednoznačné hodnocení a byl zaměřen spíše na intelektuální vzdělávání [KAPLAN 2005].

Vývoj po roce 2000

Putinův režim počítal se zcela odlišnou úlohou dějepisného vzdělávání.⁴ Vzdělávací politika devadesátých let začala být hodnocena kriticky. Vzdělání bylo v devadesátých letech velmi podfinancováno [SYČEVA 1997] a podle ministra vzdělávání z let 1990–1992 Eduarda Dněprova vláda vůbec nedocenila jeho politický potenciál [DNEPROV 1999]. Putin se mohl tedy tvářit, že pouze pokračuje v reformách a přichází udělat pořádek po příliš extatické a destruktivní tvořivosti předchozího období. Ruská vláda se ihned po roce 2000 přihlásila v oblasti vzdělávací politiky k sovětskému, nikoli demokratickému odkazu [*O nacional'noj...* 2000]. Postupně se začaly prosazovat patriotické a sjednocující tendence.

Patriotismus

Patriotismus vstoupil do diskursu ruské vlády v roce 2003, kdy byla zakázána učebnice Igora Doluckého.⁵ Před vyslovením zákazu se Putin sešel s veterány⁶ v Kremlu – jejich

4 Vera Kaplan už v roce 2005 prohlásila, že se reforma dějepisného vzdělávání po nástupu Putina začala vracet do původního stavu z konce sovětského období, tedy k unifikaci diverzifikovaného pole učebnic [KAPLAN 2005, 265]. Opuštění důrazu na kritické myšlení v učebnicích dějepisu a jejich výchovné funkci se důkladně věnuje ve svém článku také Natalja Potapova [POTAPOVA 2015].

5 Učebnice Igora Doluckého byla vyškrtuta z Federálního seznamu učebnic po listopadovém zasedání Federální expertní rady, jež měla schválit učebnice pro nové programy, druhého prosince roku 2003 [KAČUROVSKAJA 2004]. Problematické bylo hlavně hodnocení Putinovy vlády. V kapitole o Putinovi Doluckij nejprve popisuje ekonomické úspěchy nového režimu a poté cituje názory Jurije Butrina a Grigorije Javlinského. Podle Butrina došlo po zvolení Putina ke státnímu převratu, podle Javlinského se v roce 2001 zformoval policejní stát. Následně autor vyzývá studenty k diskusi o obou názorech [*Namerenie...* 2004]. Podle Viktora Bolotova byl v textu také patrný „předpojatý postoj k naší ruské historii [...]“ [*Istorija...* 2003]. Kritika náměstka ministra vzdělávání se v tom shodovala s veteránskými organizacemi, kterým se nezamlouval „nedostatek vlastenecké nálady“ v učebnici [KAČUROVSKAJA 2004]. Nedostatečný patriotismus byl druhým důvodem k zákazu učebnice.

6 Veteránské organizace tvořily významnou součást opozice proti „liberálnímu master narativu“ Jelcinovy vlády už v devadesátých letech [KOPOSOV 2018, 225].

stížnosti ho k zákazu zřejmě inspirovaly [SHERLOCK 2007, 169]. V zápisu ze setkání je uvedeno: „Bohužel se mnozí pokouší revidovat hodnocení jednotlivých historických událostí – někdo zpochybňuje autentičnost holocaustu, někdo chce zapomenout na rozhodující roli Sovětského svazu při porážce nacismu. Vladimir Putin považuje za nutné klást jasné akcenty, které se projeví také ve školních učebnicích.“ [Vladimir... 2003]. Touto iniciativou Putin otevřel stavidla, volání po patriotickém a tradičnějším způsobu vzdělávání zesílilo a získalo v diskusích dominantní pozici. Diskusi Putin tematicky ohraničil tím, že patriotismus orientoval na interpretaci Velké vlastenecké války.

Patriotismus znamenal přechod k hodnotovému vzdělání, v němž ruská vláda spatřovala možnost důkladnější socializace. Poprvé si Putin stěžoval na absenci hodnotových požadavků na výuku ve vzdělávacích standardech v roce 2007 [Stenografičeskij... 2007]. Přechod k „socializaci“ a „výchově“ byl požadován i částí učitelů dějepisu v periodiku *Учительская газета* [BUKINIČ 2007]. Výchovy patriotů se dosahovalo stejnou metodou historického popisu, jakými se bořil sovětský narativ v období glasnosti, tj. „zlidšťováním výkladu“ a jeho modernizací, tzn. zahrnutím nových témat do výkladu.

V glasnosti mělo zlidšťování výkladu za cíl vystřídat sovětský schematismus a individualizovat popisy jednotlivých osobností [KOSTJUČENKO 2012, 6, 19]. Po roce 2000 se v těchto úsilích pokračovalo a stále nebyla považována za završená. Autor učebnic Sergej Kozlenko ještě v roce 2004 hovořil o nutnosti překonat nadměrný sociologismus a soustředit se na osudy lidí. Avšak Kozlenko, na rozdíl od reformátorů v období glasnosti, spojoval „personifikovaný“ výklad s emocionalitou a s vyvoláváním patriotických pocitů u mládeže [KOZLENKO 2004].⁷ V učebnicích vydaných po roce 2000 je patrná snaha autorů dávat dostatek prostoru dějinám každodennosti atd. Zdůrazňování osobnosti v historickém procesu však postupně začalo plnit výhradně patriotické poslání. Autoři učebnice vydané po pokusu zavést „jednotnou učebnici“ v roce 2016 takto např. zmiňují dětské hrdiny Velké vlastenecké války (Marata Kazeje, Zinu Portnovu atd.) [VOLOBUJEV, KARPAČOV 2019, 184]. Bylo by chybou spojovat prostor věnovaný v učebnicím „dějinám lidí“ s důrazem na lidské hodnoty. Společnost je sice v učebnicích aktivním aktérem, ale např. při popisu stalinské industrializace to má za následek, že se represe státní moci proti společnosti stávají překážkou na heroické cestě lidí za velkým cílem. Díky tomu je legitimizován tento cíl (industrializace) i překážky (represe). Ukázkový příklad takového výkladu nabízí učebnice autorů Šestakova a Gorinova svým vzletným úvodem kapitoly o stalinské industrializaci: „Jde o naprosto nesrovnatelný počin s čímkoli v historii. Za deset

7 Ve roce 2004 si stěžoval na nedostatek konkrétních hrdinů v učebnicích a s ní spojenou „suchost“ výkladu učitel Pavel Paršačenko [PARŠAČENKO 2004].

let byl udělán skok, který jiným národům trval století. Právě tehdy byl vytvořen základ vítězství ve Velké vlastenecké válce, rychlé poválečné obnovy země, která ležela v ruinách a veškerého dalšího vývoje – až do konce 20. století. Tato skvělá doba spojila, jak by se mohlo zdát, nespojitelné: hypnotizující pocit průkopníků, účast při vytváření – prvního na planetě – nového, komunistického světa a zrození nejstrašnějších metod potlačování lidské individuality; kreativní průlom lidu, který si odpíral to nejnужnější, a vybudoval velkou budovu skvělé průmyslové velmoci [...]“ ([ŠESTAKOV, GORINOV 2011, 128] srov. [ŠOLLE 2021, 74, 95]).

Ruský prezident sám patriotismus nikdy nedefinoval. Jako zásadní se ale zpětně jeví jeho prohlášení, že dějepisný výklad by měl u žáků vzbuzovat hrdost na historii vlasti [Putin... 2003]. Jiné pocity než hrdost už ve výkladu dějin dvacátého století neměly mít místo. Jasně patrné je to na rozdílu mezi předmluvou ke druhé učebnici, jež vyšla v roce 2016, a úvodním slovem k učebnici Valerije Ostrovského a Anatolije Utkina z devadesátých let. Zatímco Ostrovskij a Utkin spíše varují mladé čtenáře před opakováním událostí dvacátého století [OSTROVSKIJ, UTKIN 1995, 3–4], autoři současné učebnice naopak popisují, co vše Rusko navzdory nešťastnému revolučnímu osudu ve dvacátém století dokázalo [GORINOV, DANILOV 2016, 5–8].

Jediný výklad sovětských dějin

Výklad v devadesátých letech byl založen na pluralitě učebnicových textů. Tuto pluralitu nelze odůvodnit tím, že nevznikl silný oficiální výklad sovětského období. Pluralita byla vědomá a chtěná, protože zapadala do liberálního přístupu k výuce. Po roce 2000 se Rusko naopak snažilo na oficiální úrovni najít „pozitivní konsensus“ o minulosti [GJERDE 2015]. Ten měl o dějinách dvacátého století existovat hlavně na úrovni školního vzdělávání [Problema... 2013].

Od začátku bylo jasné, že se počet učebnic dějin dvacátého století bude snižovat. Ruský premiér Michail Kasjanov vyjádřil v roce 2001 nespokojenost s učebnicemi moderních dějin. Následně byl vyhlášen konkurz na nové učebnice, vyhrály ho dvě, obě od Nikity Zagladina, ačkoli mělo vyhrát devět textů [KAPLAN 2005, 264–265]. Náměstek ministra vzdělávání Viktor Bolotov poté prohlásil, že devět učebnic není třeba, stačí tři [KAMINSKAJA 2002]. Snaha o unifikaci pluralitního pole učebnic se projevila i při zázaku učebnice Igora Doluckého v roce 2003. Putin se vyjádřil proti tomu, aby učebnice byly „prostorem ideologických bojů“. Šlo o nepřímé odmítnutí liberálního výkladu dějin, ale Putin také naznačil, že pluralitní diskuse o dějinách bude vnímána jako apriori politizovaná. Místo ní navrhoval „objektivní výklad faktů“, od něhož vyžadoval, aby byl patriotický. Na předpoklad plurality ruský prezident zdánlivě navázal, když řekl, že „se budeme dál radovat z toho, že jsme opustili monoideologické a stranické osvětlování historie naší země“. Zároveň však zdůraznil, že „nelze přejít do

druhého extrému“ (vše cit. v [Putin... 2003]; srov. [GJERDE 2015, 155]), čímž pluralitu ukázněval.

S učebnicemi nepanovala ve stejném období spokojenost ani v pedagogické obci. Učitelé si stěžovali na přílišné množství učebnic – požadavek na sjednocení vyplýval spíše ze snahy některých učitelů zjednodušit si práci a nemuset se rozhodovat, než z ideologických důvodů [ČAPKOVSKIJ 2011, 124]. Část učitelů také kritizovala kvalitu učebnic, a to včetně textů, jež vyšly po roce 2000. V roce 2004 vyplynulo ze schůze moskevských učitelů, věnované v témže roce schválenému „Standartu středního (plného) vzdělávání v oblasti historie“, že vyhovující učebnice dějepisu sovětských dějin stále chybí [Istorija... 2004]. Kritika některých učitelů kopírovala požadavky ruské vlády – Sergej Bukinič kritizoval v roce 2007 nedostatečný důraz na „socializaci a výchovu“. Je charakteristické, že Bukinič zároveň požadoval odvrát od dějin státu k dějinám člověka [BUKINIČ 2007]. Učitelé volali po „definitivní“ učebnici, ty současné vnímali jako provizorní.

V roce 2007 se ruská vláda pokusila poprvé představit učebnici vlastní. Text Alexandra Filippova a kolektivitu autorů vyšel nejprve jako pomocný text pro učitele, poté jako tradiční učebnice. David Brandenberger nazval učebnici „novým Krátkým kursem“ [BRANDENBERGER 2009]. Filippovova učebnice vyděsila západní a ruské liberální publikum svým hodnocením Stalina jakožto „efektivního manažera“ [SVOBODA 2014, 59]. Učebnice však nemohla být oficiálně zařazena do Federálního seznamu učebnic, protože tam se mohly dostat jen texty, které tvořily celou sérii provázející celé ruské či světové dějiny [ČAPKOVSKIJ 2011, 123]. S pokusem zavést do ruských škol „jednotnou“ učebnici se tak muselo ještě počkat.

Zatímco Putin hovořil o „politizovaném výkladu“, ruští učitelé si stěžovali na „autorské učebnice“. Podle článku v periodiku *Учительская газета* z roku 2004 byl „autorský výklad“ automaticky tendenční [Ded... 2004]. Vznikalo tedy zdání, že aby byl výklad objektivní, je třeba jej sjednotit či omezit pluralitu, protože ta předpokládá velké množství subjektivních textů. S důrazem na subjektivitu „autorských“ či „politizovaných“ učebnic souvisí paradoxní navazování na „variantní výklad“. V devadesátých letech šlo o metodu, která měla žáky motivovat k hledání vlastních odpovědí na složité historické otázky. Po roce 2000 se k tomuto významu připojil význam nový. Nutností zmiňovat více úhlů pohledu se argumentovalo proti učebnicím, které byly údajně „autorské“ či „politizované“, tj. zpochybňovaly heroický výklad Velké vlastenecké války. Na konferenci s učiteli v roce 2007 Putin tvrdil, že pokud učebnice zdůrazňuje jeden úhel pohledu, musí nabídnout alternativu. Jako příklad uvedl hodnocení Velké vlastenecké války: „[...] jen jedno pojetí, řekněme, na průběh a výsledky Velké vlastenecké války, to je naprosto nepřijatelné, dokonce je to někdy urážlivé pro náš lid. A už jsem viděl takové sentence v učební literatuře“ [Stenografičeskij... 2007].

Ve stejné době se objevuje nový pojem – výklad dějin ve školách má být konsensuální. Poprvé to zmínil v roce 2008 Kirill Kočegarov: „Ačkoli není možný konsensus o minulosti na vědecké úrovni, je nutný na úrovni školní. Je nutné vštípit budoucím učitelům-historikům jejich velké poslání – vytvoření konsensuálního pojetí historie u mladého člověka a pomocí tohoto modelu definovat jeho identitu“ [Problema... 2008]. Pojem „konsensus“ bude následně klíčový pro argumentaci při zavádění jedné učebnice v roce 2013. Kromě toho, že legitimizoval snahy o diktátorskou unifikaci diskurzu o sovětských dějinách, měl ještě jeden důležitý význam. Nikolaj Kuposov tvrdí, že Putinovo Rusko upřednostňuje paměť nad historiografií [KOPOSOV 2018, 244–245]. Zatímco historiografie může být kvalitní či nekvalitní a obsahuje jistá, i když ne dokonalá kritéria pravdivosti, paměti jsou si všechny rovné. Důraz na paměť lidí umožňoval zahrnout velké množství výpovědí, které by za jiných okolností byly považovány za mylné či za extrémistické. Ruské učebnice díky slovu konsensus a zrovnoprávnění výpovědí o minulosti na úrovni paměti mohou obsahovat například „ambivalentní“ hodnocení stalinismu (srov. [KOPOSOV 2018, 244; Problema... 2013, 29]).

V Rusku se po roce 2000 objevily minimálně dvě učebnice, které stalinismus a jeho metody legitimizují otevřeně. Jde o již zmiňované texty – učebnici Alexandra Filippova z roku 2007 a učebnici Šestakova a Gorinova, původně z roku 2000. Učebnice Danilova a Gorinova z roku 2016 namísto toho dovedně pracuje právě s „konsensuálním“ výkladem. Využívá jej jako kamufláž pro ideologický a romantizovaný text. Autoři staví na stejnou úroveň „úspěchy“ industrializace a sociálních přeměn a represivní podstatu Stalinova režimu. Ta se stává pouze jedním z mnoha témat, o kterých výklad hovoří. Stalinismus tedy autoři interpretují jako „rozporuplný“, což je už samo o sobě kontroverzní tvrzení.⁸ Mohlo by se zdát, že učebnice naplňuje „konsensuální“ požadavek zmíněním pozitivních i negativních aspektů stalinské epochy⁹, ale upřednostňovány jsou ty první. Represe jsou marginalizovány na jeden z prvků na negativní straně vah schématu „rozporuplnosti“ spolu s nedostatky sovětské industrializace. Na druhé straně váhy naopak stojí její „obrovské“, značně nadnesené úspěchy [GORINOV, DANILOV 2016, 123–155]¹⁰. Autoři netvrdí, že represe byly nutné, jako Filippov či Šestakov a Gorinov. Požadavek „konsensuálního výkladu“ jim

8 Autoři užívají slovo противоречивый. Jde o oblíbené a nadužívané slovo v ruských dějepisných učebnicích.

9 Takovým způsobem chápal „konsensuální výklad“ stalinismu výše citovaný dokument, jenž se vyjadřoval k zavedení jednotné učebnice v roce 2013 [Problema... 2013, 29].

10 Takto autoři hodnotí výsledky industrializace: „Za cenu pracovního hrdinství, neuvěřitelného úsilí lidu dosáhl SSSR ekonomické nezávislosti a stal se mocností schopnou vyrábět jakýkoli produkt. V zemi se vytvořil takový průmyslový potenciál, který v podstatě odpovídal úrovni vyspělých kapitalistických států“ [GORINOV, DANILOV 2016, 133].

umožňuje napsat jednostranný a epický text, který ve studentech vzbudí romantickou představu o stalinismu, zároveň zmínit stinné stránky tohoto období, které takový výklad pouze legitimizují. Nelidskost stalinského režimu se v romantizovaném a epickém příběhu o industrializaci stává, podobně jako represe při vyzdvihování statečnosti „sovětského lidu“, překážkou na cestě za velkolepým cílem.¹¹ V popisu stalinismu jsou represe přítomné. Příběh v učebnici však není o lidské tragédii, vypráví o úspěchu.¹²

V roce 2009 vznikla „Komise proti falzifikaci dějin“ [SVOBODA 2014, 55]. Na prvním jednání Komise zástupce ministra vzdělávání a vědy Izaak Kalina prohlásil, že si ruští studenti neumí vytvořit názor na minulost sami, a proto je třeba, aby variantní výklad doplňovala „všeobecná“ hodnocení událostí [Zasedanije... 2009].¹³ Tento postoj se již s praxí devadesátých let zcela rozchází. Putin ještě v roce 2007 setrval na reformním stanovisku – student si musí vytvořit na události názor sám. Zřejmě se za dva roky mezi Putinovým a Kalinovým výrokem nesnížila inteligence ruských studentů – změnila se tedy očekávání ruské vlády. Na nutnost zmenšení počtu linií učebnic upozornil o rok později autor učebnic Alexandr Danilov na dalším zasedání Komise. Tvrdil, že „musíme v našich školácích rozvíjet nejen kritické myšlení. Jinak opět budeme čelit fenoménu nihilismu, který v mnoha ohledech přispěl ke krizi Ruské říše“ [Rossiju... 2010].

V roce 2013 Putin oznámil na Zasedání rady pro mezinárodní vztahy, že by měla vzniknout jednotná učebnice dějepisu. Tím završil snahu, která byla v ruské politice, a i v části pedagogické obce, jasně patrná nejpozději od druhého Putinova volebního období. Jednotná učebnice dějepisu však nikdy nevznikla. Místo ní vznikla „Konceptce nového vzdělávacího komplexu pro historii vlasti“, které měly odpovídat dvě učebnice,

-
- 11 Podle Kristiana Lundby Gjerdeho je patrný základní problém kremelského hledání konsensu o minulosti na Filippovově učebnici. Učebnice se staví k sovětským dějinám pozitivně, ale zároveň zmiňuje i negativní (liberální) hodnocení a výklad si tak odporuje (autoři například prohlašují, že nic nemůže ospravedlnit utrpení sovětských lidí za stalinismu, ale implicitně jej ospravedlňují): „Takový protichůdný příběh je stěžejním základem pro konsensus, o který Kreml usiluje“ [GJERDE 2015, 160–161]. Zde je interpretován pojem konsensus v ruské historické politice odlišně. Konsensus je vnímán výhradně jako legitimizační pojem pro unifikaci plurality náhledů na minulost a zmiňování argumentů „liberálů“ je považováno pouze za úlitbu, která umožňuje zahrnutí nacionalistických a romantických výpovědí. Celý narativ o stalinismu navíc dekontextualizuje negativní („liberální“) výpovědi o sovětských dějinách. Ty se tak stávají integrální součástí romantického vyprávění a přestávají být pouze tragické.
- 12 Podobný narativ, i když méně expresivní, provází také další učebnice ([ZAGLADIN, MINAKOV 2013; DANILOV, KOSULINA 2013]).
- 13 „Všeobecným“, tzn. výhradně pozitivním, mělo být například hodnocení Velké vlastenecké války. V současnosti nelze hovořit o „Pyrrhově vítězství“ a narušovat pozitivní výklad zdůrazněním obrovského počtu sovětských obětí, jako to přitom ještě některé učebnice vydané po roce 2000 činily [KISELEV, POPOV 2012, 147].

jež vznikly v roce 2016 (celý proces viz [MOSKWA 2018, 40–42; GJERDE 2015, 161–163]).

Závěr

Vera Kaplan ukončuje studii, v níž zachycuje vývoj výuky dějepisu v Rusku do roku 2002, otázkou, zda budou pokračovat reformní tendence, charakteristické pro glasnost a devadesátá léta, či zda se ruská vzdělávací politika v oblasti dějepisné výuky vrátí k sovětské praxi [KAPLAN 2005, 265]. Cílem této studie je zachytit vývoj očekávání od dějepisné výuky zevnitř. Je jasné, že se Putinovo Rusko k sovětské praxi částečně vrátilo. Po roce 2000 nebylo ale možné odmítnout reformní diskurz hned. Ruské vedení zpočátku předstíralo, že jej pouze modifikuje a směřuje, ukázněje. Pojmy, jež byly typické pro období glasnosti a devadesátých let se po roce 2000 stále využívaly. Postupně však začaly získávat nové významy, které napomáhaly k vytlačování reformního přístupu a kritického náhledu na sovětské dějiny. Nově zdůrazňovaný patriotismus byl prosazován se snahou „modernizovat“ a zlidštit výklad. Učebnicové pole bylo unifikováno pomocí potírání „jednostranných“ a „politizovaných“ učebnic, kterým se tyto vlastnosti vyčítaly, pokud se nedržely nově nastolované linie. Fiktivní předpoklady objektivity a subjektivity měly mocenský význam. Místo slova „unifikace“ se používalo slovo „konsensus“. Jak je ve studii ukázáno, „konsenzuální“ výklad ve skutečnosti mohl umožnit velmi pozitivní a romantický popis těch nejstrašnějších období v sovětských dějinách nebo jejich relativizaci.

Jednotný výklad byl iniciativou ruské vlády, ale byl také podporován učiteli, stejně jako patriotismus. Otázkou zůstává, kdo se komu přizpůsobil. Tlak zdola na jednotnou učebnici dějepisu, o kterém hovoří Čapkovskij, před nás staví otázku, nakolik byla pluralita předchozího období udržitelná.

Sjednocení výkladu a důraz na patriotismus lze odůvodnit různě, např. šířeji uplatňovanými tendencemi Putinovy politiky. V této studii jsem se zaměřil na vnitřní motivaci – vrátit tradiční socializaci do výuky.

Bibliografie:

BRANDENBERGER, D. (2009): A new “Short Course”? A. V. Filippov and the Russian State’s Search for a “Usable Past”. *Explorations in Russian and Eurasian History* 10, 2009, vol. 4, pp. 825–833. https://www.academia.edu/2444087/_2009_A_New_Short_Course_A_V_Filippov_and_the_Russian_States_Search_for_a_Usable_Past. [online]. [cit. 13.01.2023].

- BRANT LARSEN, R. (2017): Competing Historical Narratives in Belarusian Textbooks. In: TÖRNQUIST, PLEWA, B., BERNSAND, N. et al. (eds): *In Search of Transcultural Memory in Europe. (CFE Conference Papers Series)*. Lund, pp. 107–117. https://www.academia.edu/10283381/Competing_historical_narratives_in_Belarusian_Textbooks. [online]. [cit. 03.01.2020].
- ČAPKOVSKIJ, F. (2011): Učebnik istorii i ideologičeskij deficit. *Pro et Contra* 15, 2011, č. 1–2, s. 117–133. https://carnegieendowment.org/files/ProetContra_51_117-133_all.pdf. [online]. [cit. 13.01.2023].
- GJERDE, K. L. (2015): The Use of History in Russia 2000–2011: the Kremlin and the Search for Consensus. *East European Politics* 31, 2015, vol. 2, pp. 149–169. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/21599165.2015.1035779?needAccess=true&role=button>. [paywall]. [online]. [cit. 02.04.2022].
- GORINOV, M. M., DANILOV, A. A. et al. (2016): *Istorija Rossii. 1-ja čast'. 10 klass*. Moskva.
- DANILOV, A. A., KOSULINA, L. G. et al. (2013): *Istorija Rossii XX – načalo XXI veka. 9 klass*. Moskva.
- KAČUROVSKAJA, A. (2004): Učebniki popali v istoriju. Prezident Putin poručil prezidentu RAN razobrat'sja s nimi do 1 fevralja. *Gazeta «Kommersant»*, 2004, č. 2. <https://www.kommersant.ru/doc/439713>. [online]. [cit. 24.11.2020].
- KAPLAN, V. (2005): History Teaching in Post-Soviet Russia. Coping with Antithetical Traditions. In: EKLOF, B., HOLMES, L. E.: *Educational Reform in Post-Soviet Russia. Legacies and Prospects*. London, pp. 247–271.
- KISELEV, A. F., POPOV, V. P. (2012): *Istorija Rossii XX – načalo XXI veka. 11 klass*. Moskva.
- KOPOSOV, N. (2018): *Memory Laws, Memory Wars. The Politics of the Past in Europe and Russia*. Cambridge, pp. 207–271.
- KOSTJUČENKO, I. Ju. (2012): Modernizacija gumanitarnogo obrazovanija v uslovijach perestrojki. *Gosudarstvennoje upravlenije. Ėlektronnyj vestnik* 14, 2012, č. 34, s. 1–26. <https://cyberleninka.ru/article/n/modernizatsiya-gumanitarnogo-obrazovaniya-v-uslovijah-perestroyki>. [online]. [cit. 13.01.2023].
- LEBEDEV, S. (2004): Panama novejšej istorii. *gazeta.ru*. https://www.gazeta.ru/comments/2004/06/a_129403.shtml. [online]. [cit. 13.01.2023].
- LEISHCHINER, V. R., POLTORAK, D. I. (1994): The Standart for History Education in Russia's Schools. *The History Teacher* 43, 1994, vol. 2, pp. 317–324. <https://www.jstor.org/stable/494772>. [paywall]. [online]. [cit. 28.12.2019].
- MOSKWA, D. (2018): Russia: An Incessant Battle for Education. *Historia i Polityka* 31, 2018, vol. 24, pp. 33–46. <https://apcz.umk.pl/HiP/article/view/HiP.2018.009/14919>. [online]. [cit. 12.12.2020].
- OGONOVSKAJA, I. S. (2011): Škol'nyj učebnik otečestvennoj istorii. Učebnyje izdanija kak istoričeskij istočnik. In: OGONOVSKAJA, I. S.: *Dokument. Archiv. Istorija*.

- Sovremennost'*. Vyp. 12. Jekaterinburg, s. 264–286. <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19764/1/dais-18-12-2011.pdf>. [online]. [cit. 13.01.2023].
- OSTROVSKIJ, V. P., UTKIN, A. I. (1995): *Istorija Rossii CHCH vek. 11 klass*. Moskva. *Postanovlenije Pravitel'stva RF ot 04.10.2000 g. N 751 «O nacional'noj doktrine obrazovanija v Rossijskoj Federacii»*. <https://ug.ru/iz-krizisa-k-dostojnoj-zhizni-nacjonalnaya-doktrina-obrazovanija-v-rossijskoj-federacii/>. [online]. [cit. 23.11.2020].
- POTAPOVA, N. (2015): Normativity in Russian History Education: Political Patterns and National History Textbooks. *Journal of Social Science Education* 14, 2015, vol. 1, pp. 47–55. <https://www.jsse.org/index.php/jsse/article/view/734/794>. [online]. [cit. 28.12.2020].
- Problema jedinogo učebnika istorii v uslovijach raskolotogo obščestva. Naučnyj doklad Centra*. https://www.academia.edu/7593386/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%Bo_%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%Bo_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8_%D0%B2_%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%8F%D1%85_%D1%80%D0%Bo%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%Bo_%D0%9D%D0%B. [online]. [cit. 13.01.2023].
- Putin: škol'nyje učebniki – ne ploščadka dlja političeskoj bor'by, s istorii «nado snjat' vsju šeluchu i penu»*. <https://www.newsru.com/russia/27Nov2003/pres.html>. [online]. [cit. 13.01.2023].
- Rozhovor s Igorem Doluckým. Namerenije ministerstva obrazovanija RF zapretit' izdanije učebnika «*Otečestvennaja istorija XX veka*»; spory o kačestve učebnoj literatury. *Ėcho Moskvy*. Vysíláno 27.11.2003. <https://echo.msk.ru/programs/beseda/24054/>, 27.11.2003 (echo.msk.ru). [online]. [cit. 24.11.2020].
- Rozhovor s Igorem Duluckým. «*Istorija dolžna byt' strastnoj*» Ministerstvo zapretilo učebnik otečestvennoj istorii dlja staršeklassnikov. Počemu? Vasilij Kuznecov. *Novoje vremja*, 2003. https://www.yabloko.ru/Publ/2003/2003_12/031217_novvr_history.html. [online]. [cit. 24.11.2020].
- SHERLOCK, T. (2007): *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia. Destroying the Settled Past, Creating an Uncertain Future*. New York.
- Stenografičeskij otčet o vstreče s delegatami Vserossijskoj konferencii prepodavatelej gumanitarnych i obščestvennych nauk*. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24359>. [online]. [cit. 30.11.2020].
- SVOBODA, K. (2014): *Šeď Putinovy historické politiky*. Acta universitatis Carolinae studia territorialia 1–2. https://www.researchgate.net/publication/331990294_SED_PUTINOVY_HISTORICKE_POLITIKY. [online]. [cit. 06.12.2020].
- ŠESTAKOV, V. A., GORINOV, M. M. et al. (2011): *Istorija Rossii XX – načalo XXI veka. 9 klass*. Moskva.

- ŠOLLE, C. (2021): *Pojetí sovětského období v ruských školních učebnicích po roce 2000*. Bakalářská práce. Praha.
- Учительская газета. Archiv periodika. <https://ug.ru/archives/uchitelskaya-gazeta/?y=1995>. [online]. [cit. 13.01.2022].
- VOLODINA, T. (2005): *Teaching History in Russia after the Collapse of the USSR*. The History Teacher 38, vol. 2, pp. 179–188. <https://www.jstor.org/stable/1555718>. [pay-wall]. [online]. [cit. 02.01.2020].
- Vladimir Putin vstretilsja s veteranami Vooružennyh Sil Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/29770>. [online]. [cit. 24.11.2020].
- VOLOBUJEV, O. V., KARPAČEV, S. P. et al. (2019): *Istorija Rossii. Načalo XX – načalo XXI veka. 10 klass*. Moskva.
- VJAZEMSKIJ, E. Je. (2013): *Obrazovatel'naja politika postsovetskoj Rossii i reforma obščego istoričeskogo obrazovanija*. Problemy sovremennogo obrazovanija, 2013, č. 3, c. 5–26. <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatel'naja-politika-postsovetskoy-rossii-i-reforma-obščego-istoričeskogo-obrazovanija>. [online]. [cit. 10.12.2020].
- ZAGLADIN, N. V., MINAKOV, S. T. et al. (2013): *Istorija Rossii XX – načalo XXI veka. 9 klass*. Moskva.
- Zasedanije Komissii po protivodejstviju popytkam fal'sifikacii istorii v uščerb interesam Rossii. <http://kremlin.ru/events/administration/12851>. [online]. [cit. 06.12.2020].

About the author

Cyril Šolle, Charles University, Faculty of Arts, Faculty of Humanities, Department of East European Studies, Prague, Czech Republic, cyrilsole50@gmail.com

